

УДК 911.53

О.Г. Стадник

**ПОНЯТТЯ ПРО КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИВЧЕННЯ
ЗАСОБАМИ ГЕОГРАФІЇ**

Стаття присвячена існуючим точкам зору на концепцію культурного ландшафту. Розглянуто можливості його вивчення засобами географії. На основі узагальнення найбільш поширених підходів, розкриваються основні характеристики культурного ландшафту з точки зору географії.

Ключові поняття: ландшафт, культурний ландшафт, географія, профільний курс.

Статья посвящена существующим точкам зрения на концепцию культурного ландшафта. Рассмотрены возможности его изучения средствами географии. На основе обобщения наиболее распространенных подходов, раскрываются основные характеристики культурного ландшафта с точки зрения географии.

Ключевые понятия: ландшафт, культурный ландшафт, география, профильный курс.

The article is devoted to the existing points of view on the concept of cultural landscape. Considered abilities of learning cultural landscape by means of geography. Basic characteristics of the cultural landscape in terms of geography reveals by the aggregation most common approaches.

Key words: the landscape, cultural landscape, geography, special course.

Постановка проблеми. Природний ландшафт - фундаментальне поняття комплексної

фізичної географії. Глибока зміна природного ландшафту призводить до формування якісно іншого об'єкту - антропогенного або природно-антропогенного ландшафту. Антропогенні

ландшафти поділяються на культурні та акультурні. Поняття «культурний ландшафт», використовується в науці з початку ХХ ст. На рубежі другого і третього тисячоліть воно набуло надзвичайну популярність. Відгукнулася на це і шкільна географія. Зокрема в профільному курсі 11 класу, в темі «Географічна оболонка» програмою передбачено вивчення «культурного ландшафту, його характерних рис і властивостей» [2]. У зв'язку з цим постає необхідність розгляду цих питань.

Аналіз актуальних досліджень. На сьогоднішній день публікацій на культурно-географічну тематику порівняно небагато. В ряді робіт вітчизняних та зарубіжних фахівців розглядається проблематика концепції культурного ландшафту. Зокрема про значення та можливості аналізу культурних ландшафтів, як об'єктів спадщини, а також про підходи до їх оцінки йдеться у роботах російських науковців Ю. Веденіна, М. Кулешова, В. Новікова, В. Максаковського, Р. Туровського. Серед праць українських авторів, в яких висвітлюються географічні аспекти культури та питання її поширення, слід назвати роботи О. Любіцевої, І. Жука, О. Ріпки, І. Ровенчака, Л. Шевчук.

Мета статті. Проаналізувати існуючі підходи до концепції культурного ландшафту. Розглянути можливості вивчення культурного ландшафту засобами географії. На основі узагальнення найбільш поширених підходів, розкрити основні характеристики культурного ландшафту з точки зору географії.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до концепції культурного ландшафту пов'язаний з тим, що для збереження найбільш унікальних природних і культурних об'єктів, в 1972 р. ЮНЕСКО прийняла спеціальну Конвенцію щодо їх охорони. У 2002 р. вона отримала продовження в Будапештській декларації. У тому ж році Центр всесвітньої спадщини висунув ініціативу «Партнерство для збереження всесвітньої спадщини».

В даний час до списку включено більше 850 об'єктів. Серед них є природні, культурні та змішані (що мають і природну і культурну цінність). Список щорічно поповнюється. Так, з 26 липня по 3 серпня 2010 р. у Бразилії пройшла 34-я сесія Комітету всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. На предмет внесення до списку тут було представлено 39 об'єктів. Комітет також розглянув стан збереження 147 об'єктів всесвітньої спадщини, включаючи 31 об'єкт з «Списку всесвітньої спадщини, що знаходиться під загрозою», а також 36 об'єктів, які викликають серйозне занепокоєння. Так, в резолюції дані рекомендації для України, яка повинна привести у відповідність з міжнародними стандартами нормативно-правову базу з питань захисту культурної спадщини та обмежити будівництво поблизу Софії Київської та Києво-Печерської Лаври. Це один з чотирьох українських об'єктів, які входять до списку всесвітньої спадщини. Так само до нього включено ансамбль історичного

центру Львова, геодезичну дугу Струве та первинні букові ліси Карпат (два останні об'єкта міжнародні).

Поняття «культурний ландшафт» розвивається у двох основних напрямках. Одне з них формується в ландшафтознавстві. Тут культурний ландшафт розглядається як «двоєдиний» комплекс, в якому діють як природні процеси, так і процеси, викликані діяльністю людини (в тому числі керовані або контрольовані). Другий напрямок можна назвати міждисциплінарним. Тут акцент робиться на терміні «культура» і в першу чергу вивчаються наслідки діяльності людей, що населяють (населяли) конкретні території. У цьому випадку під культурним ландшафтом розуміють ландшафт, у формуванні та розвитку якого активну роль відіграють духовні та інтелектуальні цінності, що зберігаються і передаються від покоління до покоління у вигляді інформації, що є його частиною і які відчувають на собі вплив інших, матеріальних компонентів ландшафту [1].

У класичному ландшафтознавстві, головним чином, використовуються природничонаукові підходи, хоча і зазначається, що освоєні людиною ландшафти багато в чому є продуктом історії проживаючих на них народів, їх матеріальної та духовної культури [3]. До ландшафту, який сприймається таким чином застосовуються методи ландшафтознавства: його можна картографувати, дослідити структуру і функціонування з притаманними йому потоками речовини, енергії та інформації.

Становлення і розвиток концепції культурного ландшафту в зарубіжній науковій практиці частіше за все пов'язують з діяльністю ЮНЕСКО. За визначенням, яке наведено в Статті 1. Конвенції з всесвітньої спадщини, культурні ландшафти представляють «спільні творіння людини і природи». При їх відборі повинні враховуватися наступні чинники: значення ландшафту, як частини визначного світового надбання, і ступінь, в якій він представляє чітко позначений геокультурний регіон, а також його здатність ілюструвати істотні і виразні культурні елементи такого регіону [5].

Відповідно до прийнятої типології культурні ландшафти поділяються на три основні категорії: цілеспрямовано створені, ті, що природно розвиваються (еволюціонують) і асоціативні [6]. При цьому необхідно враховувати, що серед привнесених людиною особливостей культурного ландшафту часто присутні «іраціональні» елементи (наприклад, сакрального характеру), які можна зрозуміти тільки в рамках певної культури. У зв'язку з цим вони становлять великий інтерес для культурної географії. Як науковий напрямок вона була започаткована американським географом К. Зауером в 1930-х рр. Але досі не сформовано усталеного підходу з питання про її зміст і структуру. Це пов'язано з тим, що, по-перше, культурна географія як наука перебуває на

стадії становлення, а по-друге – сфера культури й сама категорія «культура» – складні системні утворення, тому поняття, які розкривають їх зміст, зазвичай багатогранні.

В той же час можна сказати, що культурна географія бачить внутрішні рубежі між культурно-географічними одиницями, а також розуміє кожну з них як складний комплекс взаємопов'язаних процесів і явищ. Завдяки цьому їй вдається давати про них яскраве, цілісне уявлення.

В культурній географії використовуються як суто географічні, так і загальнонаукові методи. Її власним методом є метод культурної дифузії, який дозволяє простежити весь ланцюжок існування культурного об'єкта, в тому числі культурного ландшафту, з моменту його зародження і до моменту загасання.

Висновки. З точки зору географії культурний ландшафт розглядається як територіальний комплекс, який формують як природні процеси, так і процеси, ініційовані діяльністю людини. Географія має необхідні засоби для його дослідження. В якості об'єкта спадщини культурний ландшафт повинен мати добре виражені відмінні риси.

Перспективи подальшим досліджень. Більш докладного розгляду потребує сучасна типологія культурних ландшафтів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веденин Ю.А., Кулешова М.Е. Культурный ландшафт как объект культурного и природного наследия // Известия АН. Серия географическая. - 2001, № 1. - С. 7-14.
2. Навчальні програми для старшої профільної 11-річної школи [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/main.php?query=education/average/prog12>.
3. Николаев В.А. Культурный ландшафт – геоэкологическая система // Вестник Моск. ун-та. Серия географическая. - 2000, № 6. - С. 21-34.
4. Туровский Р.Ф. Культурные ландшафты России. – М.: Изд. Рос. НИИ культурного и природного наследия, 1998. - 210 с.
5. Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. – UNESCO, 1972.
6. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. – UNESCO, WHC-99/2, 1999 (February).